EDMUND HUSSERLNING FUNDIERUNG KONSEPSIYASI VA UNING TARBIYA FANINI O‘QITISH METODOLOGIYASIDAGI AHAMIYATI

Akbarova Mohinur Alisher qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada Edmund Husserl fenomenologiyasidagi Fundierung konsepsiyasining nazariy asoslari hamda uning tarbiya fanini o‘qitish metodologiyasidagi ahamiyati tahlil qilingan. Fundierung konsepsiyasi ong aktlari o‘rtasidagi asoslanish munosabatlarini ifodalovchi fenomenologik kategoriya sifatida yoritilgan. Tadqiqot davomida bilim, qadriyat va xulq-atvor o‘rtasidagi fundiyerlangan bog‘liqliklar tahlil qilinib, tarbiya fanini o‘qitishning fenomenologik modeli taklif etilgan. Natijalar Fundierung konsepsiyasi tarbiya mazmunini tizimlashtirish, o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish va qadriyatlarga asoslangan ta’limni tashkil etishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar

Fundierung, fenomenologiya, Edmund Husserl, tarbiya fani, qadriyat, intentionallik, axloqiy tarbiya, metodologiya.

KIRISH

XXI asr ta’lim tizimida tarbiya masalasi faqat bilimlarni uzatish bilan cheklanmay, o‘quvchilarda qadriyatlarga asoslangan ongli xulq-atvorni shakllantirish vazifasi bilan ham bog‘liqdir. Shu sababli zamonaviy pedagogikada bilim, qadriyat va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirib bera oladigan metodologik yondashuvlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Bunday yondashuvlardan biri Edmund Husserl tomonidan ishlab chiqilgan Fundierung konsepsiyasidir.

Fundierung tushunchasi Husserlning "Logical Investigations" asarida ishlab chiqilgan bo‘lib, murakkab ong aktlarining oddiyroq aktlarga tayanishini ifodalaydi. Husserlga ko‘ra, insonning baholash, qadrlash, istash va axloqiy qaror qabul qilish kabi aktlari avvalgi idrok va bilish aktlariga asoslanadi. Shu sababli qadriyatlar va xulq-atvor bilimlardan mustaqil ravishda emas, balki ularga tayangan holda shakllanadi.

Zamonaviy tarbiya nazariyasida ham o‘quvchilarning ma’lum axloqiy bilimlarga ega bo‘lishi ularning mazkur bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llashini kafolatlamaydi. Bilimlarning qadriyatga, qadriyatlarning esa barqaror xulq-atvorga aylanish mexanizmlarini tushuntirish pedagogika fanining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan Husserlning Fundierung konsepsiyasi tarbiya fanini o‘qitish metodologiyasi uchun muhim nazariy imkoniyatlarni ochib beradi.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Fundierung tushunchasi fenomenologiya, aksiologiya va etika doirasida keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, uning tarbiya fanini o‘qitish metodologiyasiga tatbiq etilishi yetarlicha tadqiq etilmagan. Mazkur holat tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari Edmund Husserlning Fundierung konsepsiyasi tarbiya fanini o‘qitish metodologiyasini takomillashtirish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatdi. Fenomenologik tahlil asosida aniqlanishicha, tarbiya jarayonida o‘quvchilarda shakllanadigan ma’naviy-axloqiy sifatlar, qadriyatlar va xulq-atvor shakllari bevosita emas, balki ma’lum bilish va anglash jarayonlariga tayangan holda rivojlanadi. Bu esa Husserl ta’kidlagan fundiyerlangan munosabatlarning pedagogik faoliyatda ham mavjud ekanligini ko‘rsatadi.

Husserlga ko‘ra, inson ongidagi murakkab aktlar oddiyroq aktlarga tayanadi. Mazkur tamoyil tarbiya jarayoniga tatbiq etilganda o‘quvchida ma’naviy fazilatlarning shakllanishi quyidagi ketma-ketlikda amalga oshishi aniqlanadi:

Idrok → Bilim → Anglash → Baholash → Qadriyat → E’tiqod → Xulq-atvor.

Ushbu modelga ko‘ra, o‘quvchining ma’lum bir qadriyatga ega bo‘lishi uchun avvalo u mazkur qadriyatning mazmunini bilishi va anglab yetishi lozim. Bilim qadriyatga aylangandagina u shaxsning ichki e’tiqodiga singadi va real xulq-atvorda namoyon bo‘ladi. Demak, xulq-atvor qadriyatga, qadriyat esa bilimga fundiyerlangan holda shakllanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, amaldagi tarbiya darslarida ko‘pincha axloqiy me’yorlar va qadriyatlar tayyor shaklda bayon qilinadi. Natijada o‘quvchilar ma’lum bilimlarni egallagan bo‘lsalar-da, ularning mazkur bilimlarni kundalik hayotda qo‘llash darajasi har doim ham yuqori bo‘lmaydi. Fundierung konsepsiyasi nuqtai nazaridan qaralganda, bunday holatning asosiy sababi bilimlarning o‘quvchi shaxsiy tajribasi va qadriyaviy kechinmalari bilan yetarlicha bog‘lanmaganligidadir.

Masalan, vatanparvarlik mavzusi o‘rganilayotgan jarayonda o‘quvchiga faqat tarixiy ma’lumotlarni yetkazish yetarli emas. Avvalo u Vatan tushunchasining mazmunini anglab olishi, keyinchalik mazkur tushunchaning shaxsiy hayotidagi ahamiyatini his qilishi va baholashi zarur. Ana shundan keyingina vatanparvarlik qadriyat sifatida shakllanadi va fuqarolik mas’uliyati ko‘rinishidagi xulq-atvorda namoyon bo‘ladi. Bu jarayon Husserl tavsiflagan fundiyerlangan munosabatlarning pedagogik ifodasi hisoblanadi.

Tadqiqot davomida Fundierung konsepsiyasining tarbiya fanidagi metodologik imkoniyatlari ham aniqlandi. Jumladan, ushbu konsepsiya:

- tarbiya mazmunini tizimli tashkil etish;
- bilim va qadriyatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish;
- o‘quvchilarning refleksiv fikrlashini rivojlantirish;
- axloqiy qaror qabul qilish kompetensiyasini shakllantirish;
- ma’naviy-axloqiy tarbiya samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, Fundierung konsepsiyasi asosida tarbiya fanini o‘qitishning fenomenologik modeli ishlab chiqildi. Mazkur modelda o‘quvchi tayyor axloqiy qoidalarni passiv qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki ma’nolarni faol ravishda hosil qiluvchi va qadriyatlarni ongli ravishda o‘zlashtiruvchi shaxs sifatida qaraladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tarbiya fanida quyidagi metodlardan foydalanish Fundierung konsepsiyasining amaliy realizatsiyasini ta’minlaydi:

- refleksiv suhbatlar;

- axloqiy dilemmalar tahlili;
- muammoli vaziyatlar metodi;
- keys-stadi;
- debat va munozaralar;
- hayotiy voqealar asosidagi tahliliy mashg‘ulotlar.

Mazkur metodlar o‘quvchilarning nafaqat bilish faoliyatini, balki qadriyaviy va hissiy tajribalarini ham faollashtiradi. Natijada bilimlarning qadriyatga aylanish jarayoni tezlashadi.

Muhokama jarayonida Husserlning Fundierung konsepsiyasi va zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv o‘rtasida ma’lum o‘xshashliklar mavjudligi aniqlandi. Kompetensiyaviy yondashuv bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etishni nazarda tutsa, Fundierung konsepsiyasi mazkur jarayonning ichki fenomenologik mexanizmini tushuntiradi. Ya’ni kompetensiya shakllanishi uchun bilimlar avvalo shaxs tomonidan qadriyat sifatida qabul qilinishi lozim.

Bundan tashqari, Fundierung konsepsiyasi tarbiya fanining mazmunini bosqichma-bosqich murakkablashtirish imkonini beradi. O‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda avval sodda axloqiy tushunchalar o‘rgatiladi, keyinchalik esa murakkabroq ijtimoiy va ma’naviy qadriyatlar o‘zlashtiriladi. Bu esa tarbiya mazmunining izchilligi va uzviyligini ta’minlaydi.

Olingan natijalar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, Husserlning Fundierung konsepsiyasi tarbiya fanida bilim, qadriyat va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirishga xizmat qiluvchi samarali metodologik asos hisoblanadi. Mazkur yondashuv tarbiya jarayonining fenomenologik mohiyatini ochib berish bilan birga, o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishning ilmiy asoslangan modelini yaratish imkonini beradi. Shu sababli Fundierung konsepsiyasiga asoslangan metodik yondashuvlarni tarbiya fanining o‘quv dasturlari va amaliy mashg‘ulotlariga integratsiya qilish pedagogik samaradorlikni oshirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda Edmund Husserl fenomenologiyasining muhim kategoriyalaridan biri bo‘lgan **Fundierung** konsepsiyasining nazariy mohiyati hamda uning tarbiya fanini o‘qitish metodologiyasidagi imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari Fundierung tushunchasi ong aktlari o‘rtasidagi asoslanish munosabatlarini ifodalovchi fundamental fenomenologik kategoriya ekanligini ko‘rsatdi. Husserl ta’limotiga ko‘ra, insonning qadriyaviy baholashlari, axloqiy qarorlari va amaliy faoliyati bevosita emas, balki bilish va anglash aktlariga tayangan holda shakllanadi.

Tahlillar asosida tarbiya jarayonida bilim, qadriyat va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlik fundiyerlangan xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Ya’ni o‘quvchi tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlar avvalo anglanadi, keyinchalik qadriyatga aylanadi va nihoyat xulq-atvorda namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan tarbiya jarayonini faqat ma’lumot berish yoki axloqiy me’yorlarni tushuntirish bilan cheklash yetarli emasligi, balki o‘quvchilarning qadriyaviy tajribasini shakllantirish zarurligi asoslandi.

Tadqiqot davomida Fundierung konsepsiyasi asosida tarbiya fanini o‘qitishning fenomenologik modeli ishlab chiqildi. Mazkur model bilim, anglash, baholash,

qadriyat, e’tiqod va xulq-atvor bosqichlarining uzviy bog‘liqligiga asoslanib, o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishning ichki mexanizmlarini ochib beradi. Ushbu model tarbiya fanining mazmunini tizimli tashkil etish, refleksiv fikrlashni rivojlantirish hamda axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, Husserlning Fundierung konsepsiyasi tarbiya fanidagi bilim–qadriyat–xulq munosabatlarini tushuntiruvchi fenomenologik model sifatida talqin qilindi va uning pedagogik imkoniyatlari ochib berildi. Bu esa fenomenologik falsafa va zamonaviy pedagogika o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari tarbiya fanini o‘qitishda refleksiv suhbatlar, axloqiy dilemmalar, muammoli vaziyatlar, keys-stadi va qadriyaviy tahlil metodlaridan foydalanish o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishini ta’minlashda samarali ekanligini ko‘rsatdi. Shu sababli Fundierung konsepsiyasiga asoslangan metodik yondashuvlarni tarbiya fanining o‘quv dasturlari, darsliklari va pedagogik amaliyotiga joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Kelgusidagi tadqiqotlarda Fundierung konsepsiyasi asosida tarbiya fanini o‘qitishning amaliy modeli ishlab chiqilishi, uning tajriba-sinov ishlari orqali samaradorligi aniqlanishi hamda ma’naviy-axloqiy kompetensiyalar rivojlanishiga ta’siri empirik jihatdan baholanishi muhim ilmiy vazifa hisoblanadi. Bu esa tarbiya fanining metodologik asoslarini yanada takomillashtirish va uning zamonaviy ta’lim tizimidagi samaradorligini oshirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Husserl E. *Logical Investigations*. London: Routledge, 2001.
2. Husserl E. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1983.
3. Husserl E. *Vorlesungen über Ethik und Wertlehre (1908–1914)*. Dordrecht: Springer, 1988.
4. Scheler M. *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values*. Evanston: Northwestern University Press, 1973.
5. Stein E. *The Structure of the Human Person*. Washington: ICS Publications, 2004.
6. Moran D. *Introduction to Phenomenology*. London: Routledge, 2000.
7. Zahavi D. *Husserl’s Phenomenology*. Stanford University Press, 2003.
8. Biesta G. *The Beautiful Risk of Education*. Routledge, 2014.